

**МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ ЖИСМОНИЙ МАШҚЛАР
ВОСИТАСИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ РИВОЖЛАНТИРИШГА ОИД
ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИ ВА УНИНГ САМАРАДОРЛИК ДАРАЖАСИ**

Мухитдинова Нигора Мехриддиновна,

*Бухоро давлат университети, жисмоний маданият назарияси ва методикаси
кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация. Мақолада мактабгаа ёшдаги болаларнинг интеллектуал ривожланишига жисмоний машқларнинг таъсири юзасидан олиб борилган тажриба-синов ишларининг мазмуни ва самарадорлиги келтирилган.

Ключевые слова: мактабгача ёш, жисмоний машқ, ақлий фаолият, интеллект, тажриба-синов, самарадорлик.

Мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар воситасида интеллектуал ривожлантириш механизмлари мавзуси бўйича илмий тадқиқот ишимизни мақсадга мувофиқ равишда олиб бордик. Илмий тадқиқот ишимизда мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантириш долзарб муаммолардан бири эканлигини англаб етдик. Мактабгача таълим ташкилоти тарбияланувчиларининг интеллектуал-ақлий жиҳатдан ривожлантиришда жисмоний машқлардан фойдаланиш имконияти катта эканлиги намён бўлди.

Тажриба-синов ишларини олиб бориш 2019-2022-йиллар мобайнида Бухоро, Хоразм ҳамда Навоий вилоятларининг мактабгача таълим ташкилоти тарбиячи-педагог, жисмоний тарбия бўйича йўриқчи ҳамда тарбияланувчилари билан олиб борилди. Олиб борилган тажриба-синов ишларида жами респондент 298 та тарбияланувчи, шунингдек 48 нафар тарбиячи-мураббий, 41 нафар жисмоний тарбия бўйича йўриқчи иштирок этди.

Тадқиқот доирасида мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожланганлигини баҳоловчи мезонлари ишлаб чиқилди.

- Мўлжални аниқ ола билиш
- Мувозанатни сақлай олиш
- Диққатни жамлай олиш
- Фикрини мустақил баён этиш
- Топшириқни онгли бажариш
- Образли тасаввурни ривожлантириш.

Мўлжални аниқ ола билиш мезони – болаларни интеллектуал жиҳатдан ривожлантиришга хизмат қилувчи жисмоний машқлар комплексини ўрганиш даражасини белгилайди. Мазкур мезон ўзида жисмоний тарбияга бўлган қизиқиш ҳамда жисмоний машққа бўлган эҳтиёжни ўзида акс эттиради.

Мувозанатни сақлай олиш мезон – болаларни жисмоний тарбия ҳақидаги билим, малака, кўникмаларини қай даражада эканлиги аниқланиб, жисмоний машқларни бажара олиш кўникмасини ҳосил бўлганлиги билан изоҳланади.

Диққатни жамлай олиш мезони - бола маълум даражада ўз жисмоний фаолиятини ўзи мустақил ривожлантиради, жисмоний машқларни қандай кетма-кетликда бажаришини сўз билан ифодалайди. Бола сюжетли жисмоний машқларни бажаришда теварак-атроф таасуротлари (масалан, об-ҳаво, фасллар билан боғлиқ ҳолатлар: ёмғир ёғиши, кун ботиши, барглари тушиши ва ҳоказолар)ни намоёниш қилади, тасвирий санъат асарларини етарли даражада акс эттира олади (масалан, комбинацияланган жисмоний машқ, ўйин жараёнида фаоллик билан бирор шаклни ясайди).

Фикрини мустақил баён этиш - сўзларни ишлата билади, фикр-мулоҳазалар мантигини тушунади, сабаб-оқибатли алоқадорликларни белгилай олади, муаммоли вазиятлар ечимини топа олади.

Топшириқни онгли бажариш - у нима қилиш кераклиги ва ундан нимани кутаётганлигини тўла тушуна олади.

Образли тасаввурни ривожлантириш - бирон-бир эртақнамо қиёфаларни тасаввур қилиб, уларнинг хати-ҳаракатларига тақлид қилади ва бажара олади.

Юқорида келтирилган мезонларга мувофиқ, тадқиқотимизда махсус дастур асосида болаларнинг интеллектуал қобилиятларини ривожлантиришга хизмат қиладиган жисмоний машқлардан фойдаланилди назорат мусобақалари, тренинг, суҳбат методлари ташкил этилди. Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб амалий топшириқлар устида ишланди.

Тажриба-синов ишларини муваффақиятли бўлиши қуйидаги обектив ва субектив омилларнинг мавжудлиги ҳисобига таъминланди:

- мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантиришга йўналтирилган методик шарт-шароитлар яратилганлиги;
- гуруҳдан ташқари машғулотларни олиб боришда жисмоний машқлардан фойдаланиш учун етарли моддий-техник базани яратилганлиги;
- гуруҳдан ташқари машғулотларда замонавий инновацион технологиялардан фойдаланилганлиги;
- мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантиришга тизимли ёндашилганлиги.

Тажриба-синов ишларини амалга оширишда 298 нафар респондентларнинг 148 нафари назорат, 150 нафари тажриба гуруҳи сифатида белгиланди. Тажриба гуруҳида болаларнинг интеллектуал қобилиятларини ривожлантиришга йўналтирилган жисмоний машқлардан ижодий фойдаланиб, гуруҳда ва гуруҳдан ташқари машғулотлар турли усул ва воситалар асосида тизимли ташкил этилди. Назорат гуруҳи эса мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчилари учун мўлжалланган дастурлар асосида анъанавий шаклда олиб борилди.

Болаларнинг интеллектуал ривожланишида жисмоний машқларнинг ўрни ва аҳамиятини акс этиришда респондентларни баҳолаш қуйидагиларда ўз аксини топганлигига эътибор қаратилди: атрофдаги оламни онгли равишда идрок қилиш ва олинган билим, кўникма, малака ва кадриятлардан ўқув ва амалий вазифаларни ҳал қилиш учун фойдаланади;

- жисмоний ривожланишдаги ўз имкониятлари ва ёш меъёрларига мос ҳолда жисмоний фаолликни намоён қилиб, турли ҳаётий ва ўқув вазиятларида майда моторика кўникмаларидан фойдаланади, сезги органлари ёрдамида ўз ҳаракатларини тартибга солган ҳолда хавфсиз ҳаётий фаолияти қоидаларига риоя қилади.

- ўз “Мен”и ва бошқа инсонларнинг ҳаётий фаолият муҳитидаги роли тўғрисида тасаввурга эга бўлиб, ўз ҳиссиётларини бошқаради, фарқлайди ва уларга мос жавоб қайтаради, мураккаб вазиятлардан конструктив чиқиш йўлларини топади.

- ўз нутқида тўғри талаффуз, қулай грамматик шакллар ва хилма-хил гап конструкцияларидан фойдаланиб, сўзнинг луғавий, бўғинли ва фонетик тузилиши тўғрисида тасаввурга эга бўлади.

- ўқув ва ҳаётий фаолият учун ахборотни мустақил равишда топади, ундан фойдаланади, предметлар, воқеалар ва кўринишлар ўртасидаги оддий алоқаларни тушунади ва уларни яхлит бир бутунлик сифатида идрок қилади, рақамлар, ҳисоб-китобни билади ва уларни ҳаётда қўллайди, макон, шакл ва вақтга мос равишда иш тутади, элементар математик ҳисоблашларни амалга оширади, атроф-муҳитдаги

воқеа-ходисалар ва кўринишларни кузатади ҳамда тадқиқ қилади;

- санъат ва маданиятга қизиқишни намоён қилади; миллий анъаналарни кадрлайди ва уларни кундалик ҳаётининг бир қисми сифатида идрок этади; санъатнинг муайян турини афзал кўришини мустақил равишда ифодалайди; олинган билим ва кўникмалардан турли ҳаётий вазиятларда ўз ижодий режаларини тузиш ва татбиқ қилиш учун фойдаланади;

Юқорида кўрсатиб ўтилган ҳолатлар боланинг жисмоний машқлар воситасида интеллектуал ривожланганлигидан далолат беради.

Тажриба-синов ишларининг дастлабки асословчи босқичида кузатиш, сўровнома-анкета (1-илова) ва боланинг ривожланиш харитаси (2-илова) орқали уларда жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожланганлик даражаси аниқланди. Олинган натижалар рақам ва фоизда ҳисобланди (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал

Мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожланганлик даражаси (тажриба бошида)

Тажриба синов гуруҳи	Юқори		Ўрта		Паст	
	А	Б	А	Б	А	Б
Назорат гуруҳи (148 нафар респондент)	43	29%	53	36%	52	35%
Тажриба гуруҳи (150 нафар респондент)	42	28%	57	38%	51	34%
Жами кўрсаткич (298 нафар респондент)	85	28,5%	110	37%	103	34,5%

Тажриба-синов ишларининг якуний босқичида болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожланганлигининг динамик хусусиятлари ташхис этилди. Олиб борилган ташхис натижалари қуйидаги жадвалда ўз аксини топган (2-жадвалга қаранг).

Мактагача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантиришнинг якуний натижалари

2-жадвал

Тажриба синов гуруҳлари	Юқори		Ўрта		Паст	
	А	Б	А	Б	А	Б
Назорат гуруҳи (148 нафар респондент)	40	27%	56	38%	52	35%
Тажриба гуруҳи (150 нафар респондент)	68	45%	58	39%	24	16%
Жами 298	108	36%	114	38,5%	76	25,5%

Тадқиқот тажриба-синов ишилари натижаларига асосланган ҳолда мактагача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантириш самарадорлигини аниқлаш юзасидан ўтказилган тажриба-синов натижалари асосида тарбияланувчиларнинг тажриба ва назорат гуруҳларидаги ўртача ўзлаштиришларини

Стъудентнинг математик-статистика методи ёрдамида таҳлил қилдик.

Тажриба якунида мактагача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантириш самарадорлик даражаси аниқланиб, куйидаги натижаларга эришилди.

жадвал

Тажриба якунида мактагача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантириш самарадорлигини аниқлаш кўрсаткичлари

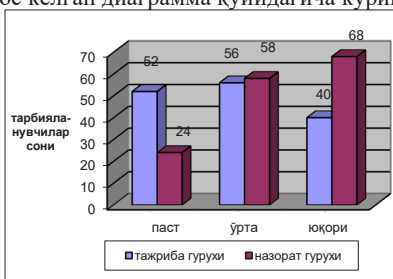
Гуруҳлар	Тарбияланувчилар сони	Ўзлаштириш даражалари		
		Юқори	Ўрта	Паст
Тажриба гуруҳи	150	68	58	24
Назорат гуруҳи	148	40	56	52

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари ва тарбияланувчилар сони бўйича мос равишда юқоридаги каби белгилашлар киритамиз.

Тажриба гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:
 $\{X_i \quad 3; \quad 2; \quad 1;$
 $\{n_i \quad 68; \quad 58; \quad 24;$
 $n = \sum_{i=1}^3 n_i = 150$

Назорат гуруҳидаги ўзлаштириш кўрсаткичлари:
 $\{Y_i \quad 3; \quad 2; \quad 1;$
 $\{m_j \quad 40; \quad 56; \quad 52;$
 $m = \sum_{j=1}^3 m_j = 148$

Бу танланмаларга мос келган диаграмма куйидагича кўринишни олади:

-расм. Тажриба якунидаги кўрсаткичлар

Мактагача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантириш самарадорлик даражасини аниқлаш юзасидан ўтказилган тажриба-синов ишлари самарадорлиги статистик таҳлилдан маълум бўлди.

Хуллас, ўтказилган тажриба-синов ишлари давомида олинган натижалар ва қиёсий таҳлил маълумотлари тажриба гуруҳининг қарийб 12,3 фоиз тарбияланувчиларда жисмоний машқлар воситасида интеллектуал ривожланиши сезиларли даражада ривожланди, деган якуний хулосага келишимизга хизмат қилди.

Адабиётлар

1. Мухитдинова Н.М. “Илк қадам” ўқув дастурида жисмоний тарбия масалаларининг ёритилиши // Педагогик маҳорат илмий – назарий ва методик журнал 1 сон, Бухоро. 2022.-Б 119-124. (13.00.00; № 23).
2. Мухитдинова Н.М. “Мактабгача ёшдаги болалар кун тартибида жисмоний маданият дақиқаларини ташкил этиш йўллари” //Жамият ва инноватциялар илмий журнал 2021. –Б 154-157
3. Мухитдинова Н.М. “Мактабгача ёшдаги болаларни жисмоний машқлар ёрдамида интеллектуал ривожлантириш зарурияти ва муаммолари”// Таълим ва инновацион тадқиқотлар халқаро илмий-методик журнал махсус сон, Бухоро.2022. -Б 126-133
4. Мухитдинова Н.М.”Болаларни интеллектуал ривожлантиришда жисмоний машқларни ўрни ва аҳамияти” // Та’лим ва innovatsion tadqiqotlar халқаро илмий-методик журнал 9 сон, Бухоро. 2022. -Б 219-224